

Sống ai cũng ao ước có căn nhà để trú nắng che mưa, dù nghèo đến đâu, bần cùng lắm cũng phải có căn nhà để ở. Khi lập gia đình vợ chồng nào cũng nghĩ ngay đến một ngôi nhà riêng của mình và đây là hoài bão chính đáng nhất của họ. Tục ngữ ta có câu: “sống ở nhà, chết ở mồ”.

Sống phải có nhà ở, cũng như chết phải có mồ chôn. Nhà ở là một vấn đề quan trọng đối với con người. Một gia đình phải có ít nhất một căn nhà để ông bà, cha mẹ, anh em, con cái ở chung. “Sống vô gia cư”, sống không có nhà là một điều bất hạnh giống như “tử vô địa táng”

Ở Nam Bộ, cuộc sống có thể chia ra làm hai hướng- về kiến trúc nhà: Lối kiến trúc tạm bợ và lối kiến trúc vững chắc. Thường dân nghèo sống đời thương hồ trôi nổi lấy ghe chèo, xuống ba lá làm nhà với hai tấm cà rèm bằng lá dừa nước tránh nắng che mưa. Một số “nhà ghe” rất vững chắc. Xưa kia, trên một số ghe chài có cả một ngôi nhà đủ chỗ ăn, chỗ ở, có cả tầng trên dưới. Thậm chí mang theo “một vườn hoa nho nhỏ” làm cảnh thưởng ngoạn. Lối sống tạm bợ cũng có một kiểu cách khác, chỗ ở không phải trên ghe mà ở trên mặt đất, giữa khu vườn tược. Người trong gia đình tập trung công việc hàng ngày vào việc chăm sóc khu vườn. Nhà cửa những gia đình này cất bằng cây lá đơn sơ. Họ chỉ cần trú ngụ trong vài năm để có thể xây cất mới hoặc dễ dàng di dời. Nhà nhỏ hay lớn phần nhiều cất ba gian hai chái lợp bằng lá dừa nước, tranh, rơm; tre, trâm bầu, trâm làm cột, kèo.... Nghèo nữa thì làm một gian không cửa nẻo, chỉ cần một tấm phên đẩy lên, kéo xuống đủ chắn lối ra vào.

“Nhà anh chỉ có một gian

Nửa thì làm bếp nửa toan làm buồng”.

Lối kiến trúc vững chắc thường thấy ở chợ phố, thị trấn và những người giàu có, người có địa vị ở nông thôn. Nhà cất ba gian hai chái, không những cao ráo rộng rãi, ni

VĂN HÓA KIẾN TRÚC

Nhà nông thôn Nam Bộ

HUYỀN PHONG LƯU

tắc thước cỡ đúng mực mà còn kén chọn nền đất, hướng nhà phải hợp với phong thủy rất cẩn thận, các cụ thường đặt dương cơ trên mồ mả. Các cụ nói: “Nhất dương thặng thập âm”, nghĩa là một ngôi nhà đúng đất, đúng hướng bằng mười ngôi mộ phát:

“Lấy vợ đàn bà, làm nhà hướng Nam”

Chọn đất, chọn hướng cần thiết nhưng phải coi tuổi, đời năm cho hợp xem ra việc cất nhà không đơn giản chút nào. Ngày xưa cất nhà phải hợp với luật lệ và tránh phạm vào những điều cấm kỵ. Luật Gia Long điều 156 có nói rằng: “Tất cả nhà cửa xe cộ, quần áo và tất cả mọi vật dụng của quan chức và thường dân phải phân biệt rõ rệt. Ai dùng trái phép thì bị tội”.

Còn như việc cửa việc nhà

Gỗ, tre, tranh, lá gọi là có thôi

Nếu làm nhà ngói phải coi

Đốc, đao cấm ngặt góc chòi cũng không

Chữ Môn cho chí chữ Công

Phạm vào phép nước tất không dung hoài.

Ở vùng quê vật liệu xây dựng cho những nhà nghèo thường là tre, lá, gỗ tạp trong vườn, mái lợp tranh, rơm rạ, vách đất vừa trộn với rơm và trét vào những sườn bằng tre hay nứa.

Nhà giàu họ chuộng gỗ mít, gỗ tốt loại lim, trai, sến, căm xe. Làm

nhà bằng gỗ đục chạm kiểu Đại khoa, sáu hàng cột năm gian là ba mươi sáu chiếc cột, mười bốn hàng và bảy mươi chiếc chửa kẻ long cốt, rường, bảy, kẻ...Cột là những cây tròn đẽo thẳng trên đầu nhỏ dần. Dưới chân ba mươi sáu cột là ba mươi sáu viên đá tảng... nền vuông mặt tròn nổi có chỉ viền quanh. Nhà giàu thì lợp ngói âm dương, ngói mầu, ít tiền hơn thì lợp lá, việc đặt những viên đá tảng này còn phải chọn ngày tốt làm lễ thổ thần, gọi là in tảng. Trước hết dựng hai cột cái giữa nhà, lấp xà lên, rồi đến các cột theo nhau. Cất nhà phải chọn ngày tốt đã đành, trong việc xây nhà của ta còn có lễ cất nóc, chữ gọi là lễ “thượng lương”, bậc trí thức lại càng tin tưởng như vậy:

Con có cha như nhà có nóc

Được giờ cất nóc tờ lên cho.

(Nguyễn Khuyến)

Nhà cửa ngày nay cao rộng, muốn làm nhà chữ “Công” chữ “Môn” hay chữ “Đình” tùy ý. Thường thì nhà cất theo chữ “Nhị” hai lợp hoặc làm một lợp theo kiểu chữ “Nhất”. Nhà nông thôn thường cất có ba gian. Nếu nhà năm gian sáu vầy. Số gian bao giờ cũng là số lẻ, tục xưa tin nếu gian nhà có số chẵn thì sẽ có một gian ở “không tốt”. Nhà ba gian thường có thêm

hai chái ở hai đầu, dùng để đặt cối xay lúa, cối giã gạo hoặc là nơi để cất những dụng cụ. Trước nhà có một mái hiên chạy suốt cả mấy gian, nhiều nhà trồng bầu mướp vừa mát, vừa lấy trái ăn lại có tiền chợ. Sang hơn người ta trồng giàn hoa lý vừa thơm vừa mát:

*“Nhà anh có dãy vườn hoa
Có thêm dãy nhãn với ba cây dứa”.*

Ở Nam Bộ còn có loại nhà đặc biệt nhà ba gian hay năm gian cất giống hình bánh ít. Bốn mái đều nhau nóc cao, mái dốc. Loại nhà bánh ít này thỉnh thoảng còn thấy tồn tại ở một vài vùng phụ cận Sài Gòn.

Trong nhà bàn thờ gia tiên được kê chính giữa nơi trang trọng nhất, hai bên thờ Thổ Công, Thánh Sư, Bà Cô, Ông Mãnh v.v.. Trước bàn thờ, có những bộ phận hoặc ghế ngựa, nơi ban ngày ngồi chơi, đêm dùng làm chỗ ngủ cho đàn ông con trai, nơi đây còn là chỗ họ hàng ngồi ăn uống khi giỗ chạp. Nhà chính thường hướng Nam, các buồng con gái ở phía Đông gọi là Đông phòng. Nếu nhà không ở hướng Nam thì phòng con trai ở bên tay phải bàn thờ gọi là Hữu phòng, phòng con gái ở bên tay trái gọi là Tả phòng. Nay việc phân biệt Tả, Hữu phòng không còn nữa nhưng dù sao trai gái vẫn tránh sự chung đụng

Ở những tỉnh đầu nguồn sông Cửu Long như Đồng Tháp, An Giang

thường thấy loại nhà sàn, có lẽ do đất thấp nước lũ về hàng năm nên họ cất nhà sàn để tránh ngập lụt. Nhà sàn ở Nam Bộ cũng cất ba gian. Nhà lớn trước, nhà nhỏ sau còn gọi là “nhà bếp”, cột vuông, bề ngang hẹp, rất dài. Hai bên có chái nhỏ vừa đủ lối đi từ trước thẳng về phía sau, từ mí cửa cái ra phía trước chừa khoảng rất rộng trên 2m, đám tiệc người ta có thể dọn 3-4 bàn tròn đãi khách rất tiện. Nhà sàn cao khoảng 1m dùng để củi đống, lu khạp làm mắm... Sàn lán, ván bào nhẵn, lau chùi bóng láng, cơn nước khỏi dọn lên bàn ngồi bẹp xuống ván rất thoải mái.

Do địa hình, người dân miền Nam làm nhà dọc theo các con đường lớn, dọc bờ kinh, phần nhiều nhà không những không có cổng mà cũng không có ngõ nữa. Cửa nhà ăn liền ra bờ đường hoặc bờ kinh, nhà khá giả người ta mới làm cổng làm ngõ. Nhiều gia đình tuy không biết về phong thủy, nhưng trước nhà bao giờ họ cũng đào ao, sau nhà trồng cây “trước ao sau vườn” hoặc “trước trồng cau sau trồng chuối”. Điều này trở thành phong tục. Đó cũng là ước mơ sau này làm ăn giàu có, phát lên.

Những căn nhà xưa còn tồn tại, ta thấy cách trang trí rất công phu, nét chạm trổ điêu luyện. Thợ mộc bất chỉ, tô điểm những đường cong, đường lượn khi làm cột kèo, rui hoặc xà nhà. Những ngăn vách phân trên thợ mộc lộng, chạm trang

hoàng hình chữ Thọ, chữ Phúc, chữ Hỷ. Ngoài ra còn có đề tài “bát bửu” tượng trưng cho sự bất tử cũng được dùng nhiều: cái quạt, thanh gươm, giỏ hoa, bầu rượu, cái phách, cây và cành tre, cái sáo và hoa sen. Trong nhà còn có những bức hoành phi, những chữ Phước, Lộc, Thọ được gọt giữa thành hình mặt rồng, đầu phụng, mỗi cây cột đeo một tấm liễn cẩn ốc, đó là những câu đối nói lên đức tính tốt của tổ tiên, lòng sùng kính của con cái đối với sự nghiệp của cha ông:

*“Tiên tổ Phương Nam lưu quốc sử
Tử tôn tích học kế gia phong”.*

Ngày nay khoa học tiến bộ, kinh tế phát triển, lối kiến trúc nhà cũng được đổi mới có nhiều kiểu dáng đẹp mới lạ. Ở thành thì cất nhà cao tầng cửa sắt, cửa kính, phòng lạnh, có máy điều hòa nhiệt độ... Ở nông thôn nhà xây dựng cũng có nhiều dạng khác nhau, gia đình trẻ xây dựng theo kiểu tân thời, nhà tường, đôi ba tầng lầu, cách trang trí với bộ ghế lùn tẹt một mỹ nữ khỏa thân ở một góc nhà, một lọ hoa sặc sỡ và kiêu hãnh trên mặt bàn. Người có tuổi họ cất theo lối xưa cũng ba gian hai chái; không kể nhà trên còn có các nhà phụ gồm nhà ngang, nhà bếp. Những nhà giàu có còn có thêm vựa lúa, chuồng trâu, chuồng bò.. xây riêng biệt.

Ngày nay quan chức và thương dân cất nhà không còn phân biệt, tùy theo hoàn cảnh kinh tế mà việc xây dựng nhà có khác nhau. Nhà làm ăn khá giả, địa vị họ có thể cất nhà với sự kén chọn mỹ thuật qua con mắt mới lạ. Sự hòa hợp trong nhà với đời sống ngày một cao và đòi hỏi theo thị hiếu thời thượng.

Nhìn chung dù được tiếp thu lối kiến trúc hiện đại, nhưng chúng ta thấy nhà ba gian, hai chái vẫn còn tồn tại phần lớn các gia đình nông thôn Việt Nam. Có lẽ từ bây giờ và sau này việc xây dựng kiểu ba gian, hai chái trở thành phong tục đã ăn sâu vào tâm hồn người Việt Nam khó mà thay đổi được.

H.P.L

Ảnh: T.H

Nhà lá ở Nam Bộ